

TÜRK TARİHİNDE MECLİS

TBMM' nin A ılı ının 100. Yılı Anısına

Editörler

Abdulkadir DONUK & Ahmet YA AR

TBMM'nin Açılışının 100. Yılı Anısına

TÜRK TARİHİNDE MECLİS

TBMM'nin Açılışının 100. Yılı Anısına
TÜRK TARİHİNDE MECLİS

Editörler

Abdulkadir DONUK & Ahmet YAŞAR

Beykent Üniversitesi Yayınları, No: 155

1. Baskı, 2021, İstanbul

ISBN : 978-975-6319-57-4

e-ISBN : 978-975-6319-58-1

Baskı: Özlem Matbaacılık ve Reklamcılık LTD. ŞTİ

Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. No: 2BB4 Topkapı / İST.

Sertifika No: 45257

YAYIN HAKLARI

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

AÇIKLAMA

Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	
Murat FERMAN	5
TAKDİM	
Akile Reşide GÜRSOY ŞATIROĞLU	7
ÖNSÖZ	
Abdulkadir DONUK	9
ESKİ TÜRKLERDE MECLİS	
İbrahim KAFESOĞLU	13
TÜRK HAKANLIĞI (KARAHANLILAR)’NDA MECLİS-İ ÂLÎ-Yİ HAKAN: YÖNETİM VE HALK (TBMM’YE BİR PROTOTİP OLUR MU?)	
Ömer Soner HUNKAN	39
GAZNELİLER DEVLETİ’NDE MECLİSLER	
Cihan PİYADEOĞLU	55
SELÇUKLULARDA YÖNETİM VE MECLİS KURUMU (DÎVÂN-I A’LÂ)	
Muharrem KESİK	67
DÎVÂN-I HÜMÂ-YÛN: OSMANLI DEVLET YÖNETİMİNİN KARAR ORGANI	
Mehmet İPŞİRLİ	99
MİLLÎ EGEMENLİĞİN OLUŞUMU VE TBMM’YE GİDEN SÜREÇ	
Süleyman BEYOĞLU	129

100. YILIN PENCERESİNDEN BİR BAKIŞ: DEVLET KURAN MECLİS İŞGALDEN KURTULUŞA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE TEŞKİLÂT-I ESÂSİYE KANUNU Zekeriya TÜRKMEN	169
ATATÜRK DÜŞÜNCESİNDE MİLLÎ EGEMENLİK VE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ Cezmi ERASLAN	183
BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN ÖZELLİKLERİ İhsan GÜNEŞ	197
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İKİNCİ DÖNEMİNDE İKTİDAR MUHALEFET İLİŞKİLERİ Soner DURSUN	223
CUMHURİYET'İN VE DEMOKRASİNİN KURULUŞU Mehmet SARAY	237
ORTAÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE TÜRK CUMHURİYETLERİNDE ANAYASAL GELİŞMELER Abdulvahap KARA	243
DİZİN	299

100. YILIN PENCERESİNDEN BİR BAKIŞ:
DEVLET KURAN MECLİS
İŞGALDEN KURTULUŞA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET
MECLİSİ VE TEŞKİLÂT-I ESÂSİYE KANUNU**

Zekeriya TÜRKMEN*

Giriş

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesine yol açarken, ordunun terhisi, silah ve teçhizatın teslimi gibi konular ülkeyi açık bir işgal alanına çevirmiştir. Mütareke dönemi olarak adlandırılan bu sıkıntılı devirde, gelecekte Osmanlı idarecilerine bir barış projesi olarak sunulacak olan Sevr taslağıyla Türkleri her bakımdan mahkûm etmek isteyenler, memleketin stratejik noktalarını öncelikle ele geçirerek denetimlerini daha da sıkılaştırmışlar, müstemlekelerinden getirdikleri askerleriyle kamuoyunu baskı ve kontrol altında tutmaya çalışmışlardır.

Mütareke sürecinde İstanbul'da toplanan askerî erkânın, Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbiye Riyaseti'nde yaptıkları çalışmaların sonunda oluşturan planlar, ülkenin geleceği açısından neler yapılması gerektiği üzerine yoğunlaşmıştı. Cephelerde savaşın sıkıntılarını çekenler, mağlubiyetler dizisinin ardından imzalanan Mütareke sonunda bu defa İstanbul'daki karargâhta kendilerine yeni sorumluluklar yükleyecek olan planları da yapmaktan geri durmamışlardı. Tasfiye edilen ordu bakiyesinden -müttefiklerin de endişelerine mahal bırakmadan- yeni bir teşkilatlanmaya gidilmesi elzemdi. İşte bu noktada Osmanlı ordusu

** *Türkiye Günlüğü*, Sy. 142, Bahar 2020, s. 5-13'de yayımlanmış olan "Devlet Kuran Meclisin 100. Yılında Mütareke ve İşgalden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne" adıyla yayımlanan makalenin yeniden gözden geçirilmiş halidir. (Y.N)

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

bakiyesinin son erkân-ı harpleri olağanüstü yetki ve sorumluluklarla donatılmış ordu müfettişlik teşkilatının kuruluşunu gündeme getirmişlerdi. Bir barış kadrosu olarak tesisi düşülen bu yapılanma, aslında müfettiş olarak atananlara verilen talimatlar incelenirse seferî kadro özelliğine sahiptir.¹

Üçler Misakı'ndan Ordu Müfettişliği'ne

İstanbul'da "üçler misakı/üçlerin andı, yemini" olarak tarihe geçen, Şevket Turgut Paşa'nın, Ahmet Şakir Paşa'nın da içinde bulundukları bürokratların da olurları alınarak, Mirliya Mustafa Kemal, Mirliya Kavaklı Mustafa Fevzi ve Mirliya Cevat (Çobanlı) paşaların bir araya gelip de oluşturdukları ahidleşmenin ardından Nisan 1919'da ordu müfettişliklerinin kurulması fikri hemen uygulamaya geçirilmiştir. 30 Nisan 1919 tarihli padişah buyruğuyla atamaların da yapılmasıyla işlerlik kazanan bu oluşumlardan I. Ordu Müfettişliği'ne Fevzi Paşa, II. Ordu Müfettişliği'ne Mersinli Cemal Paşa, III. Ordu (önceden IX. Ordu) Müfettişliği'ne de Mustafa Kemal Paşa atanmıştır.² Müfettişlik teşkilatına yapılan atamaların ardından gerekli hazırlıkların yapılmasından sonra görev bölgelerine giden müfettişler, yetki ve sorumlulukları çerçevesinde vazifelerini ifa etmeye başlamışlardır.³

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunan askeri tarafından işgali, Osmanlı başkenti ve kamuoyunda büyük yankılar uyandırırken, İstanbul Darülfünunu'nda Müderrisler Heyeti büyük devletler nezdinde protestolar yapılmasını, kamuoyunun harekete geçirilmesini içeren bir dizi kararlar almıştır. Göz Doktoru Esat Paşa'nın önderliğinde teşkil edilen Millî Kongre hareketi bir partiler üstü birlik hareketi olarak faaliyete geçmiştir. Darülfünun öncülüğünde, yükseköğretim öğrencilerinin, bürokrat, asker, yönetici ve geniş halk kitlelerinin katılımıyla İstanbul'da 1919 yılı Mayıs ayının son on gününde Fatih, Üsküdar, Kadıköy, I. ve II. Sultanahmet mitinglerini icra edilerek İzmir işgali başta olmak üzere bütün işgaller protesto edilmiştir. Bu pasif direniş hareketiyle kamuoyunun nabız tutulmaya, halka işgallere bir tepki bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. İşte bu gelişmelerin olduğu bir sırada ordu müfettişliklerinin

¹ Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2001, s. 80-85.

² Zekeriya Türkmen, *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2002, s. 41-45.

³ Türkmen, *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal*, s. 51 vdd.

görevlendirilmeleri ve görev yerlerine doğru hareketleri söz konusu olmuştur.⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkışını takip eden dönemde Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerince ilk kıvılcımı yakılan kamuoyu hareketi ile Anadolu'da işgale karşı başlatılan yerel tepkiler, bir süre sonra Millî Mücadele hareketine, kongrelerle birlikte de yeni bir bilincin gelişmesine ve siyasî yapılanmaya doğru gidişi hızlandırmıştır. 30 Mayıs 1919 Cuma günü Havza'da yapılan protesto mitingi İngiliz İşgal Komutanlığı'nın dikkatinden kaçmamış, Mustafa Kemal'in müfettişlik mıntıkasında yetki ve sorumluluklarını aştığına dair yorumlar yapılmasına yol açmıştır.⁵

Sivas Kongresi'ni takip eden süreçte kurulan Temsil Heyeti⁶ marifetiyle uygulamaya konulan Anadolu hareketinin baskın siyaseti karşısında iktidardan çekilmek zorunda kalan Damat Ferit Kabinesi'nin yerine Ali Rıza Paşa'nın kurduğu yeni hükümet döneminde İstanbul-Anadolu diyalogu yeniden tesis edilmeye çalışılmıştır. 20/22 Ekim 1919'da Amasya Mülakatı'nda alınan kararlar çerçevesinde seçimlere gidilerek Meclis-i Mebusan'ın toplanması sağlanmıştır.⁷ Bu meclise Mustafa Kemal Paşa Erzurum mebusu olarak katılmaya hak kazanmıştır. Bu hükûmet döneminde Damat Ferit Kabinesi zamanında ordudan atılmış, nişan ve madalyaları üzerinden padişah buyruğu ile alınmış olan Mustafa Kemal Paşa'nın itibarının tekrar iadesi konusu gündeme gelmiş ve önceki karar yok hükmünde sayılarak, Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun kendi isteğiyle istifa etmiş bir üst rütbeli general olduğu ve hamil olduğu nişan ve madalyaları

⁴ İstanbul'da kamuoyu oluşturma faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilen mitingler konusunda ayrıntı için bk., Zekeriya Türkmen, *Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Berikan Yay., Ankara 2007, s. 10-130.

⁵ İbrahim Cebecioğlu, "Atatürk Havza'da Neler Yaptı", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, c. VII/66, Samsun 1944, 2-7. Ayrıca bk., Sami Önal, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, İstanbul 2002, s. 31.

⁶ Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının yerine Anadolu'da denetimi ele almayla çalışan Heyet-i Temsiliye üyeleri şu kişilerden oluşuyordu. Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Hüseyin Rauf, Eyüpzâde İzzet Bey, Hoca Raif Efendi, Hacı Salihzâde Servet Bey, Sadullah Efendi, Hacı Fevzi Efendi, Hacı Musa Bey, Bekir Sami Bey, Refet Bey, Kara Vasıf Bey, Mazhar Müfit Bey, Ömer Mümtaz Bey, Hüsrev Sami Bey, Hakkı Behiç Bey ve Ratipzâde Mustafa Beylerden oluşan 16 kişilik bir heyetti. Bk., Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, (TTK Yay.) C. II, Ankara 1988, s. 498.

⁷ Zekeriya Türkmen, *Mütareke ve İşgalden Millî Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa*, Yeditepe Yay., İstanbul 2020, s. 235-239.

takabileceğine dair yeni karar çıkartılmıştır.⁸ Temsil Heyeti'nin 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gelmesinden sonra Ziraat Mektebi'nde 28 Aralık 1919 tarihinde başlayan bir dizi toplantıdan sonra 10 Ocak 1920 tarihine gelindiğinde Mîsâk-ı Millî'nin taslak metni hazırlanmıştır.⁹ Bu taslak metin bugün Gnkur. ATASE Başkanlığı Arşivi'nde yer almaktadır.¹⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla İstanbul'daki meclis toplantılarına katılacak olan mebuslara verilen talimatta bu ilkelerin savunulması, Mustafa Kemal Paşa'nın meclis başkanı seçilmesi yönünde çalışmalarda bulunmaları tavsiye edilmiştir. Bu mecliste İstiklal yanlısı olanların oluşturduğu Felah-ı Vatan grubu mecliste etkili olmaya çalışmıştır.¹¹

Son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilen Mîsâk-ı Millî kararlarının¹² 17 Şubat 1920 tarihinde Edirne mebusu Mehmet Şeref (Aykut) Bey'in teklifi ile Mîsâk-ı Millî kararlarının basın yoluyla iç ve dış kamuoyuna duyurulması teklifi Mebusan Meclisi tarafından kabul edilince,¹³ bu gelişmeler işgal güçlerinin hoşuna gitmedi. Bunun için Mebuslar Meclisi'ni kesin olarak cezalandırmak, hükûmeti düşürmek üzere harekete geçtiler.

Aslında İtilaf Devletleri de İstanbul Hükûmeti gibi Meclis'in toplanması ile Anadolu'da Kuva-yı Milliye hareketinin söneceğini, Temsil Heyeti'nin kamuoyundaki etkisinin ortadan kalkacağını veya hiç olmazsa zayıflayacağını ümit etmişlerdi. Fakat ümitlerin boşa çıkması üzerine hükûmete baskı yapmak suretiyle İstanbul'da ve tüm Türkiye'de kamuoyunu sindirmeyi ve kontrol altında tutmayı düşündüler. Bundan dolayı Ali Rıza Paşa hükûmetine kısa süreli bir ultiatom vererek öncelikle Kuva-yı Milliye'ye taraftar gördükleri Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa ile Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'nın istifasını istediler. Bu arada bir Felah-ı Vatan Grubu üyesi bir kısım mebusu tutuklayacaklarını belirttiler; Türkleri Kuva-yı Milliye lehine örgütleyen birtakım kamu kuruluşlarını

⁸ Zekeriya Türkmen, "Ali Rıza Paşa Kabinesi Kuva-yı Milliye İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sy: 47, Ankara Temmuz 2000, s. 37-87.

⁹ Necdet Aysal, "Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da İlk Günleri, "Ziraat Mektebi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu*, Sy: 39, Ankara Mayıs 2007, s. 364-368.

¹⁰ *Gnkur. ATASE Arşivi*, Klasör No:21, Dosya No:1336/6, Fihrist No: 2,2-5,9.

¹¹ Ali Saltan, *Felah-ı Vatan Grubu*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 40-63.

¹² *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, c. I, TBMM Basımevi, Ankara 1992, s. 144. Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, s. 540.

¹³ Ali Saltan, *Felah-ı Vatan Grubu*, s. 65-66.

bastılar. Mustafa Kemal Paşa'nın denetiminde olan gizli bir takım grupların faaliyetleri İngiliz istihbaratınca takibe alındı. Bu sırada İstanbul Hükûmeti her ne kadar Millî Mücadele'den yana olmadığına dair açıklamalarda bulundu ise de bunlar pek yarar sağlamadı. Hatta Kuva-yı Milliye yanlılarına karşı birtakım girişimlerde bulunuldu, İngilizlerin şüphelendikleri kişiler derdest edilip hapse atıldı. Kocaeli Yarımadası'nda ayrılıkçı Rum eşkıyasına karşı mücadelede bulunan, İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek isteyenlerin Kocaeli Yarımadası'nda güvenli geçişlerini sağlayan Kuva-yı Milliye Yahya Kaptan bu sırada şehit edildi. Yahya Kaptan'ın şehit edilmesi Mustafa Kemal Paşa'yı derinden etkilemiş, bunu daha sonra kaleme aldığı *Nutuk* adlı eserinde ayrıntılı olarak vermiştir. Öte yandan bu sırada İngilizlerin desteklediği Anzavur Ahmet de Biga yöresinde Millî Kuvvetleri bastırmaya yönelik hareketin başına geçirilmiş; İngilizler bu harekete maddî yönden destek de olmuştur.

Bütün bunlara rağmen, İstanbul'daki Ali Rıza Paşa Hükûmeti, 1919 yılı Ekim ayı başından itibaren Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'yle başlangıçta örtülü, daha sonra da açıktan açığa yakın temasta bulunması, Kuva-yı Milliye hareketini meşru bir müdafaa gücü olarak görmesi, hatta el altından Batı Anadolu'daki gönüllü birliklerin Harbiye Nezaretine bağlı askerî birliklerce desteklemesi gibi birçok sebep, İngilizlerin ve diğer işgalcilerin görüşlerine göre Temsil Heyeti güdümünde, Millî Mücadele yanlısı politika yürüttüğü anlamına geliyordu. Nitekim İngiliz İşgal Orduları Komutanlığı'nın giderek artan baskısı sonucu 3 Mart 1920'de Ali Rıza Paşa Kabinesi istifasını vermek zorunda kaldı; yeni hükûmeti ise kabinenin eski Bahriye Bakanı Salih Hulusi Paşa tarafından kuruldu. Salih Hulusi Paşa da ülkesini seven bir asker olarak İngilizlere karşı bir ay kadar ancak dayanabildi ve nisan başında istifaya zorlandı; Sultan Vahdettin yeni kabineyi İngilizlerin de istediği bir şahıs olan eniştesi Damat Ferit Paşa'nın kurmasına ruhsat verdi.¹⁴

Osmanlı başkenti İstanbul'daki gelişmeleri yakından takip eden ve yakın bir gelecekte şehrin işgal edileceğini öngören Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 13 Mart 1920 tarihinde yayınladığı bir tamimle, gerekirse yeni bir hükûmet teşkil edilebileceğini belirterek, memleketini seven, ülkenin geleceğini düşünen nitelikli kişilerin derhâl kendi saflarına katılmalarını istemiştir. Öte yandan, 15 Mart 1920'de İngilizler İstanbul'da

¹⁴ Zekeriya Türkmen, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Uygulamaları" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sy: 53, Ankara 2002, s. 359-360.

150 Türk aydınını tutuklayıp hapsedtiler ve daha sonra da Malta'ya gönderdiler. Bütün bu yapılanlar aslında İstanbul'un işgali için bir n hazırlıktı. Nihayet İtilaf Devletleri mütarekeden beri (13 Kasım 1918) yerleşmiş oldukları İstanbul'u 16 Mart 1920 tarihinde sabah önce Şehzadebaşı Karakolu'nu basarak buradaki askerleri şehit etmişler, daha sonra da Bayezid'da (bugünkü İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binası) Harbiye Nezareti'ni resmen işgal etmişlerdir.¹⁵

İtilaf gçleri işgalleri müteakip yayınladıkları beyannamede, işgalin geçici olduğunu, Osmanlı Hkmeti'nin ve saltanatının gücünü artırmak için bu hareketi gerçekleştirdiklerini, herkesin saltanat makamının vereceğİ emirlere uyması gerektiğİni, şayet İstanbul dışında yani taşrada karşı hareketler görülürse İstanbul'un Türklerden alınacağı tehdidinde bulundular. Bu arada işgal gçleri Mebuslar Meclisi'ni ve diğİer hkmet binalarını bastılar. İşgal olayı, Manastırlı Hamdi isimli bir telgraf memuru tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya şifreli telgrafla duyuruldu. İşgal olayını ğrenen Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1920 tarihinde yayınladığı bir beyanname ile İstanbul'un işgalini şiddetle protesto ettiğİ gibi işgalin haksız ve hükümsüz olduğunu tüm dünyaya ilan etmek üzere hemen harekete geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu beyannamesinde ayrıca, kapatılan meclisin Ankara'da açılacağı ve bütün Meclis-i Mebusan yelerinin Ankara'da açılacak olan bu yeni meclise katılmalarını bildirmişti.¹⁶ Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde yayınladığı bir genelge ile de İstanbul Meclisi'nden kaçıp Anadolu'ya geçebilenler ile milletin yeniden seçeceği kişilerden oluşacak meclisin Ankara'da toplanarak ülkenin kurtarılması için gerekli tedbirleri alıp uygulamaya koyacağını açıkladı. İstanbul'un resmen işgali ile altı asırlık Osmanlı Devleti de artık sona ermiş bulunuyordu. Bu tarihten sonra saltanatın kaldırılmasına kadar olan süreçte iş başında bulunan hkmetler tamamen işgalcilerin istekleri doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.¹⁷

¹⁵ Türkmen, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Uygulamaları", s. 361.

¹⁶ Mehmet zdemir, "İstanbul'un İşgalini Takip Eden Dönemde Türk Milletinin Egemenlik Haklarını Ele Almasına Yönelik Çabalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sy: 46, Ankara 2000, s. 94-98.

¹⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, c. I, MEB Yay., İstanbul 1987, s. 421-422.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Çalışmaları

Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması ve İstanbul'un işgali ile Osmanlı Devleti fiilen tarihe karışmış ve Millî Mücadele yeni bir safhaya girmiş oluyordu. İstiklal mücadelesini başlatanlar ve Ankara'daki Temsil Heyeti için artık İstanbul'daki etkisiz ve esir bir devlet ve hükûmetten bir şey beklenemezdi. Millet iradesinin eseri olan Kuva-yı Milliye bu tarihî olayın etkisi ile daha da güçlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa, millî iradenin eseri olacak yeni devletin esaslarının bir kurucu meclis, o dönemin ifadesiyle "*Meclis-i Müessisan*" tarafından tespit edilmesini uygun görüyordu.

Ankara'da yeni bir Millî Meclis'in toplanması için alınan karar, Millî Mücadele'nin hukukî ve siyâsî anlam ve hedefi bakımından en fazla dikkati çeken gelişmelerden biri olmuştur. Meclisin durumu ile ilgili tartışmalar da bu arada başlamış, hatta bir kısım asker kökenli mebuslar kurucu meclis ifadesinin zihinleri karıştıracığını belirtmişlerdi. Bunun üzerine olağanüstü yetkilere sahip meclis yani "*Selahiyet-i Fevkaladeyi Haiz Meclis*" olarak üyelerin toplantıya çağırılması kararlaştırılmıştı. Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihli genelgesi ile bütün ülkede seçimler yapılmış, Ankara'da toplanacak olan Millet Meclisi'nin hazırlıkları tamamlanması için süratli bir çalışma başlatılmıştır. Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 21 Nisan 1920'de yayınladığı bir tamimle ertesi gün yani 23 Nisan 1923 Cuma günü, Cuma namazını müteakip Millî Meclis'in açılacağı duyurmuştur.¹⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın 21 Nisan 1920 tarihinde yayınladığı ve Nutuk'ta da ayrıntılı olarak belirttiği direktifine uygun olarak millî ve dinî unsurların eşit ağırlıkta olduğu bir tören programı hazırlanarak Büyük Millet Meclisi'nin açılması istenmişti. Meclis'in açılış töreni sadece Ankara'da yapılmayacak yurdun en ücra köşesinde bile mevlitler okutulup, hatimler indirilerek kutlanacaktı.¹⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 tarihinde Hacı Bayram Camisi'nde tüm üyelerin katılımı ile Ankara Müftüsü Rıfat (Börekçi) Efendi tarafından kıldırılan Cuma namazına müteakip 13.45'te en yaşlı üye olan Sinop Mebusu Şerif Bey'in konuşması ile açılmıştır. Şerif Bey, "*Milletimizin*

¹⁸ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sy: 14, Vesika: 363. Ayrıca bk., Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması*, s. 270.

¹⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, c. I, s. 431-432. Meclisin neden Cuma günü açıldığına dair görüşler için bk., Ayşegül Demirden Yüzgeç, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006, s. 38-39.

içeride ve dışarıda tam bağımsızlık (istiklâl-i tam) ilkelerine uygun olarak kendi geleceğini bizzat eline aldığını ve idare etmeye başladığını bütün dünyaya ilan ederek Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum." sözleri ile Büyük Millet Meclisi'ni açmıştır. Büyük tarihî görevleri ve sorumlulukları olan bu meclis, yerinde bir hareketle Mustafa Kemal Paşa'yı oybirliği ile Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na seçmiştir.²⁰

Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan günü gerçekleşen oturumda yaptığı uzun bir konuşma ile gelişen siyasî olayları ayrıntılı bir şekilde değerlendirmiş; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde takip edilecek siyaseti açıklamıştır.²¹ Buna göre Meclis'in üzerinde bir güç tanınmayacağı; yasama ve yürütme yetkisinin Meclis'e ait olduğu; Meclis'ten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurulun hükûmet işlerine bakacağı, Meclis başkanının da bu kurulun başı olacağı ilke olarak benimsendi. Böylece dönemin şartları gereği Meclis hükûmeti sistemi başlamış oldu. Meclis başkanı aynı zamanda hükûmet ve devlet başkanı idi. Bu arada on bir kişiden oluşan bir İcra Vekilleri Heyeti yani hükûmet de kurularak 3 Mayıs 1920'de göreve başladı.²²

Türkiye Büyük Millet Meclisi, millet iradesi ile iş başına geldiğinden meşruluğunu ve kendini inkâr edenlere karşı da varlığını tanıtmak amacıyla birtakım kanunlar çıkarmıştır. Çıkarılan ilk kanunlar ise vergi kanunları ile ülkenin güvenliğini sağlamaya yönelik kanunlardı. 29 Nisan tarihinde "*Hıyanet-i Vataniye Kanunu*" çıkarıldı. Bu arada Mustafa Kemal Paşa 30 Nisan 1920 tarihinde tarafsız ülkelerle İtilaf devletleri dışişleri bakanlarına ve ABD başkanına hitaben yazdığı bir yazı ile ülkenin kaderine TBMM'nin egemen olduğunu açıklayarak İstanbul Hükûmeti'nin yok sayıldığını ilan ediyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile siyasî ve hukukî bakımdan artık yeni Türk devleti kurulmuş oldu. Son vak'anüvis Abdurrahman Şeref Bey'in ifadesiyle bu yeni devlet adı konulmamış cumhuriyetten başka bir şey değildi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, kurucu meclis niteliğinde idi ve görevi de yeni Türk Devleti'nin esaslarını hazırlamaktı. Ancak o günün şartlarında bu Meclis'in kimliği açıkça ortaya konmamış; "*olağanüstü yetkilere sahip bir meclis*" olarak toplanacağı bildirilmiştir. Millî egemenliğe dayanan bu

²⁰ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünsel Yapısı, (1920-1923)*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 1985, s. 54.

²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, İkinci İctima, 24.4.1336 Cumartesi, s. 8-30.

²² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, c. I, s. 439; TBMM Zabıt Ceridesi, 03.05.1336, c. I, s. 192-213.

devletin niteliği cumhuriyet idi. Fakat zamanın şartları henüz böyle bir ifadenin kullanılmasına uygun değildi. Bu nedenle cumhuriyet sözcüğü 29 Ekim 1923'e kadar telaffuz edilmedi. TBMM Hükûmeti, 7 Haziran 1920'de kabul ettiği bir kanunla 16 Mart 1920'den itibaren İstanbul Hükûmeti'nce yapılmış bulunan ve yapılacak olan her türlü anlaşma ve sözleşmeler ile resmî kararları ve verilmiş bulunan imtiyazları yok saydı ve bunu tüm dünyaya ilan etti.²³

Bu yeni meclis, aynı zamanda Millî Mücadele'yi ve Kuva-yı Milliye'yi başından itibaren meşru kılmak, sona ermekte olan Osmanlı Devleti'nin yıkıntısı altında milletin sesini duyuracağı yeni bir Türk devleti kurmak ülküsünde idi. Böylece millî teşkilatın bir devlet kuruluşu haline gelmesi kolaylaştırılmış oldu.²⁴

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Demokratik Yapısı ve Faaliyetleri

TBMM millet iradesine dayanan, millî egemenlik ilkesini esas alan demokratik karakter ve yapıda bir meclis idi. Meclis, iradesini kanun yapma yolu ile ortaya koymuştur. TBMM millet iradesi ile seçilen milletvekillerinden oluşmaktadır. Padişahın bunların seçimi ve görevlendirilmesinde herhangi bir rolü yoktur. Büyük fedakârlıklarla toplanan meclis, meclisin üstünlüğü prensibine yer vermekte, kendinden üstün hiçbir güç ve kuvvet tanımamaktadır. Meclis bu kararı ile de millet iradesinin tam egemenliğini sağlamıştır. Türkiye'nin bu ilk demokratik meclisinde kalpaklı ile fesli, cübbeli ile setreli, Türkçü ile İslamcı, Batıcı veya Sosyalist fikirlere sahip olan herkes "*istiklâl-i tam*" düşüncesi etrafında kenetlenerek, bağımsız bir devlet çatısı altında yaşamak uğruna bir araya gelmişlerdi. TBMM zabıt cerideleri incelenirse Meclis'in bu demokratik yapısını ceridelerde kayda geçirilen tartışmalarda da görmek mümkündür. İşte böyle bir iklime sahip olan bu ilk TBMM Millî Mücadele'nin sonuna kadar devamlı ve düzenli çalışmış; süratli kararlar almış, olağanüstü şartlar gereği, vatan ve milletin kurtuluşunu her şeyin üstünde görmüştür. Bu yönüyle TBMM ülkenin kurtuluşu için gönül birliği ile el ele verip çalışan

²³ İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde işgalinden sonra Osmanlı Devleti tarafından yapılacak bütün antlaşma, mukavele ve sözleşmelerin yok sayılması hakkında kanun teklifi mecliste uzun tartışmalardan sonra kabul edilmiştir. Bk., *TBMM Zabıt Ceridesi*, 7.6.1336, 25. İçtima, celse 7, s. 139-140.

²⁴ Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması*, s. 270.

beraber yaşama ülküsü etrafında bütünleşmiş olanlardan kurulu bir meclis görüntüsündedir.²⁵

TBMM'nin kurulmasından hemen sonra Mustafa Kemal Paşa, milletimizin güçlü, mutlu ve istikrarlı yaşayabilmesi için yeni Türk devletinin izleyeceği siyasetin *"millî siyaset"* olduğunu söylemiş ve bunu da yaptėı konuşmalarda ayrıntılı bir şekilde izah etmişti. Millî egemenlik ilkesini benimseyen yeni Türk devleti tarafından Millî Mücadele sırasında takip edilecek olan dış siyaset, Mustafa Kemal Paşa tarafından şöyle açıklanmıştır: *"Millî sınırlar içinde hür ve bağımsız yaşamak, hukukumuzla yönelik gelebilecek i ve dış müdahaleleri kabul etmemek, insani ve medeni lkler etrafında diğer ülkelerle dostane ilişkilerde bulunmak, Türk milletini esir etmek isteyen milletlere karşı da amansız düşman olmak, her zaman barışçı ve barıştan yana olmak."*²⁶

Yeni Türk devletinin i siyasetini de açıklarken tam bağımsızlık ilkesini esas alan bir anlayışla, öncelikle ülkenin düşman istilasından kurtarılması ve daha sonra milletin kendi kaderine hkim olması ilkesi benimsenmiştir. TBMM bütün faaliyetlerinde halka inerek halkın desteğini sağlayarak devlet otoritesini tartışmasız kabul ettirmeye çalışmıştır. Nitekim Millî Mücadele'nin başarısı onu halka mal etmekle mümkün olacağından milletvekilleri halkın dertleriyle yakından ilgileniyorlardı. Halkın, Millî Mücadele sırasında katlandığı ağır fedakrlıklar, TBMM'nin geceli gündüzlü yorulmak bilmeyen azimli çalışmaları ile hafifletilmek isteniyordu. TBMM ilk planda saldırgan düşmanlara karşı mücadelesini sürdürüp başarıya ulaşmalı idi. Bu temel siyasetin amacı düşmanı yurttan kovmak olduğuna göre bunu yapacak orduyu donatmak en önemli konu idi. Hlbuki bu sırada ülke, ekonomik açıdan kmş bir durumda idi. Bu nedenle TBMM Hkmeti ilk olarak vergi konusuna el atmıştır.²⁷

Halktan toplanan düzenli vergilerin yanı sıra israfın önlenmesi ile ilgili kanunların çıkarılması da son derece anlamlıdır. Nitekim TBMM'nin açılışından 28 şubat 1921'e kadar çıkarılan 103 yasanın 62'si mali konularla ilgilidir. Öte yandan Sakarya Savaşı ncesi Türk halkının varını yoğunu dökerek ordusunu donatmak üzere yaptėı yardımlar ise son derece

²⁵ Sevdâ Mutlu, "Atatürk'n Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Geçişte Rejim Stratejileri: Atatürk'n TBMM Açış Konuşmalarının İçerik Analizi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sy: 90, Ankara 2014, s. 94-99.

²⁶ Zekeriya Türkmen, "95. Yıldönümünde Türkiye Büyük Millet Meclisi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sy: 376, İstanbül, Nisan 2018, s. 10.

²⁷ Türkmen, "95. Yıldönümünde Türkiye Büyük Millet Meclisi", s. 10-11.

önemlidir. Türk devletinin ilk bütçesi 1921’de hazırlanmıştır. Giderler, 63.018.358 lira, gelir ise 51.388.626 lira olarak hesaplanmış, 11.629.732 lira açık verilmiştir. Giderlerin yarıdan fazlası ordu için ayrılmıştır. Ordu için yapılan harcamalar yine de yeterli olmamıştır. Nitekim Sakarya Savaşı’nda Türk ordusunun kıyafetine bakıldığında bunu apaçık görmek mümkündür.²⁸

Yeni Türk Devletinin İlk Anayasasının Kabulü (20 Ocak 1921)

Mustafa Kemal Paşa, bir yandan düşmanla mücadeleyi sürdürüp Türk ordusunu kurmaya çalışırken diğer yandan da devletin dayandığı kuruluş esaslarını bir kanuna bağlamak, iç siyasette takip edilecek prensipleri millete mal etmek istiyordu. Bu maksatla TBMM’nin açılışının daha ilk günlerinde bir komisyon oluşturularak anayasa hazırlanması çalışmaları başlatılmıştır. Komisyonun yedi-sekiz ay süren çalışmasının sonunda anayasa metni hazırlanmış ve Mustafa Kemal Paşa’nın gerekli açıklamalarından sonra 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilmiştir. 23 madde hâlinde hazırlanan bu ilk anayasanın en önemli maddeleri şunlardı:

Egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir. İdare usulü halkın geleceğini bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır. Yürütme kudreti, kanun yapma yetkisi milletin tek ve gerçek temsilcisi olan TBMM’ye aittir. Türkiye devleti, BMM tarafından idare olunur ve hükûmeti “*Büyük Millet Meclisi Hükûmeti*” unvanını taşır.²⁹

Meclis, anayasa gereği yasama ve yürütmeyi üzerinde bulundurarak kuvvetler birliği prensibini benimsemiş bulunuyordu. Bu anayasa Osmanlı Devleti’nin sona erdiğini, millet egemenliğine dayalı yeni bir devletin kurulduğunu ilan ediyordu. Anayasa, içinde bulunan dönemin şartları dikkate alınarak hazırlanmış bir anayasa niteliğinde idi. Bu anayasa, 1924’e kadar yürürlükte kalacaktı.³⁰

Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti’nin gayretli çalışmalarıyla 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışı sağlanarak tarihin en kadim milletlerinden biri olan Türklerin devletsiz ve istiklâlsiz yaşamasının mümkün olamayacağı tüm dünyaya gösterilmiş oldu. Kadim zamanda Orta Asya’da Tanhu Mete Han tarafından kurulan ve değişik

²⁸ Türkmen, “95. Yıldönümünde Türkiye Büyük Millet Meclisi”, s. 11.

²⁹ 20 Kânunusani 1337/20 Ocak 1921 tarih ve 85 sayılı “*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*”, Bk., *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt 1, s.196-199. *Ceride-i Resmîye*, 7 Şubat 1337 (1921)

³⁰ Bk., 20 Ocak 1921 tarih ve 85 sayılı *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*.

coğrafyalarda varlığını sürdürerek bu zamana kadar devam eden Türk devleti, asırlar içinde değişik isimlerle anıla gelmiş ve en son olarak Osmanlı hanedanının tasfiyesiyle Türkiye Cumhuriyeti'ne inkılap ederek, Anadolu ve Trakya Türklüğünün tam bağımsız müstakil bir devlet çatısı altında bütünleşmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, c. I, MEB Yay., İstanbul 1987, s. 421-422.
- Aysal, Necdet "Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da İlk Günleri, "Ziraat Mektebi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu*, Sy: 39, Ankara Mayıs 2007, s. 364-368.
- Cebecioğlu, İbrahim, "Atatürk Havza'da Neler Yaptı", *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi*, c. VII/66, Samsun 1944, 2-7.
- Gnkur. ATASE Arşivi, Klasör No:21, Dosya No:1336/6, Fihrist No: 2,2-5,9.
- Güneş, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünsel Yapısı*, (1920-1923), Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 1985.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sy: 14, Vesika: 363.
- Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c. II, TTK Yay., Ankara 1988.
- Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, c. I, TBMM Basımevi, Ankara 1992.
- Mutlu, Sevda, "Atatürk'n Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Geçişte Rejim Stratejileri: Atatürk'n TBMM Açış Konuşmalarının İçerik Analizi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sy: 90, Ankara 2014, s. 94-99.
- nal, Sami, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, İstanbul 2002, s. 31.
- zdemir, Mehmet, "İstanbul'un İşgalini Takip Eden Dönemde Türk Milletinin Egemenlik Haklarını Ele Alınmasına Yönelik abalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sy: 46, Ankara 2000, s. 94-98.
- Saltan, Ali, *Felah-ı Vatan Grubu*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, İkinci İçtima, 24.4.1336 Cumartesi, s. 8-30.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, 03.05.1336, c. I, s. 192-213.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, 7.6.1336, 25. İçtima, celse 7, s. 139-140.
- Türkmen, Zekeriya, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2001.

- Türkmen, Zekeriya, *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2002.
- Türkmen, Zekeriya, *Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Berikan Yay., Ankara 2007.
- Türkmen, Zekeriya, *Mütareke ve İşgalden Millî Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa*, Yeditepe Yay., İstanbul 2020.
- Türkmen, Zekeriya, "Ali Rıza Paşa Kabinesi Kuva-yı Milliye İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sy: 47, Ankara Temmuz 2000, s. 37-87.
- Türkmen, Zekeriya, "İstanbul'un İşgali ve İşgal Uygulamaları" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sy: 53, Ankara 2002, s. 359-360.
- Türkmen, Zekeriya, "95. Yıldönümünde Türkiye Büyük Millet Meclisi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sy: 376, İstanbul, Nisan 2018, s. 8-11.
- 20 Kânunusani 1337/20 Ocak 1921 tarih ve 85 sayılı "*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*", Bk., *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt 1, s. 196-199. *Ceride-i Resmîye*, 7 Şubat 1337 (1921).
- Yüzgeç, Ayşegül Demirden, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006.